

”תנו רבנן: הרואה מעברות הים, ומעברות הירדן, מעברות נחלו ארנון”

(ברכות נד, א)

לעבור את הירדן - נס ומציאות

הזו"ל מתארים אירוע זה כנס גלוי שראוי לברך עליו:

הרואה פקום שנעשו בו נסים לישראל אומר: ברוך שעשה נסים לאבותינו בפקום הזה [...] תנו רבנן: הרואה מעברות הים, ומעברות הירדן, מעברות נחלו ארנון [...] על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני הפקום (ברכות נד, א).

אפשר להבין שמקום המעבר היה ידוע וברור. כיצד יודעים היכן עברו בני ישראל את הירדן? כן אכן קיימין באבנין שהקים להן יהושע על גב הירדן. תנו רבי יודה בר אלעאי אומר: אבא חלפתא ור' אלעזר בן פתיה וחנינה בן חכינאי עמדו על אותן האבנים ושיערום כל אחת ואחת פשוו ארבעים סאה (ירושלמי, סוטה ז, ה).

נראה כי לפני הזו"ל הייתה נקודת ציון ברורה והיא האבנים שהקים יהושע. האבנים מציינות את מקום המעבר. מכאן אפשר להסיק כי מקום המעבר הוא אזור שבו התשתית אבנית ורום המים נמוך.

מעבר הירדן משמש כניסה לארץ ישראל ויציאה ממנו – החל מבני ישראל העוברים את הירדן וכלה במעברי הירדן בתקופת השופטים והמלוכה. המעברים למיניהם מתבצעים בדרכים שונות ובאזורים שונים, כתלות בתוואי השטח באזור הרלוונטי.

מעבר רגלי

בכמה מקומות במקרא מסופר על מעבר של הירדן במהלך מרדף, ונראה כי מתואר שם מעבר רגלי:

”כי בַּמִּקְלֵי עֲבָרְתִי אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעָמְדָה הַיְיִתִי לְשַׁנֵּי מַחֲנֹת” (בראשית לב 11)
”וְהֶאֱנָשִׁים רָדַטְּ אַחֲרֵיהֶם דָּרָךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת” (יהושע ב 7)
”וַיַּרְדּוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמִזְבֵּחַ, וְלֹא נָתַנּוּ אִישׁ לְעִבּוֹר” (שופטים ג 28)
”וַיִּלְכְּדוּ גַלְעָד אֶת מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְאַפְרַיִם” (שופטים יב 5)

כיצד אפשר לעבור את הירדן ברגל, ומהן אותן "מעברות הירדן"? מעברות הירדן הן המקום שבו המעבר קל יחסית בזכות מפלס מים רדוד וקרקעית של חלוקים ולא של חרסית וטיין. תפיסת אזורי המעבר, המתוארת בסיפורי אהוד וגדעון, חשובה מבחינה אסטרטגית כיוון שהיא מונעת מהאויב לברוח או להזעיק עזרה מעבר לנהר (ראו איור 48).

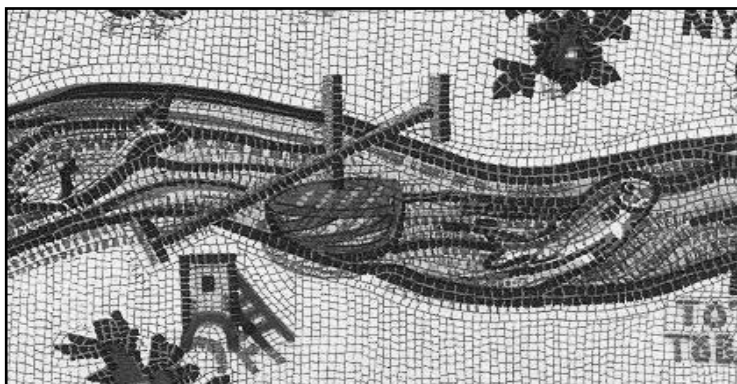
איור 48: מעבר הירדן באזור צמח
(בלינקוב, 2006)

מעבר על ידי סירה

את הירדן היה אפשר לעבור גם בדרך אחרת. כאשר דוד חוזר מהגלעד לאחר מות אבשלום כתוב:

וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ, וַיָּבֵא עַד-הַיַּרְדֵּן; וַיְהוּדָה בָּא הַגְּלָלָה, לְלֶכֶת לְקִרְיַת הַמֶּלֶךְ, לְהַעֲבִיר אֶת-הַמֶּלֶךְ, אֶת-הַיַּרְדֵּן. וַיַּמְהַר, שְׂמֵעַי בֶּן-גֵּרָא בֶן-הַיְמִינִי, אִשָּׁר, מִבְּחֹרִים; וַיַּרְדַּ עַם-אִישׁ יְהוּדָה, לְקִרְיַת הַמֶּלֶךְ דָּוִד. וְאַלְף אִישׁ עָמוּ, מִבְּנֵימִן, וַיָּבִיאוּ נֹעַר בֵּית שְׂאוּל, וְחַמִּישֵׁת צִשָּׁר בְּנֵי וְעִשָּׂרִים עֲבָדָיו אִתּוֹ; וַצְּלַחוּ הַיַּרְדֵּן, לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. וַעֲבָרָה הָעֵבֶרָה, לְעֲבֹר אֶת-בֵּית הַמֶּלֶךְ, וְלַעֲשׂוֹת הַטּוֹב, בְּצִינּוֹ; וְשָׂמְעֵי בֶן-גֵּרָא, נָפְלוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, בְּעֲבָרוֹ. בַּיַּרְדֵּן (ש"ב יט 16-19).

בימי דוד היו עוברים את הירדן בעזרת "עברה", שפירושה כנראה סירה המעבירה אנשים מגדה לגדה. מעבר זה מופיע במפת מידבא באופן המתואר באיור 49.

איור 49: הציון של מעברה במפת מידבא הוא סירה שהייתה נגררת מגדה לגדה
(masotb, 2014)

“נְכַרְתּוּ מִי הַיַּרְדֵּן”

המעבר המפורסם ביותר של הירדן לא התרחש במקום רדוד ואף לא במעבר בסירה, אלא בכריתת מי הירדן המתוארת בספר יהושע:

והָיָה בְּעוֹם כַּפּוֹת רִגְלֵי הַכְּהֻנִּים נִשְׂאֵי אֲרוֹן ה' אֲדוֹן כָּל-הָאָרֶץ, בְּמֵי הַיַּרְדֵּן, מֵי הַיַּרְדֵּן יִכְרְתוּן, הַמַּיִם הַיַּרְדִּים מִלְּמַעְלָה; וַיַּעֲמְדוּ, גַּד אֶחָד (יהושע ג 13).

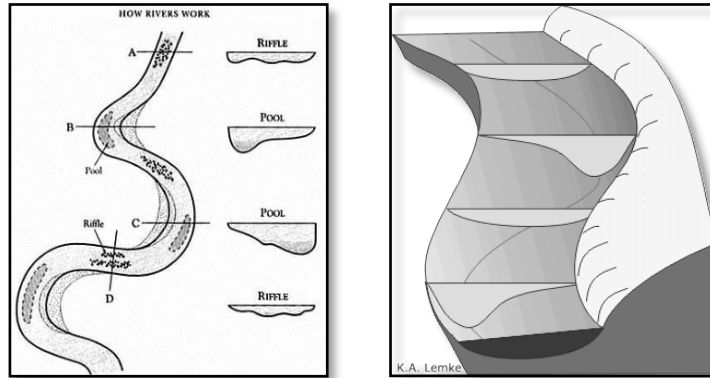
וּכְבֹּא נִשְׂאֵי הָאֲרוֹן, עַד הַיַּרְדֵּן, וּרְגְלֵי הַכְּהֻנִּים נִשְׂאֵי הָאֲרוֹן, נִטְבְּלוּ בַקִּצֵּה הַמַּיִם; וְהַיַּרְדֵּן, מָלֵא עַל-כָּל-גְּדוֹתָיו, כֹּל, וְמֵי קִצֵּיר. וַיַּעֲמְדוּ הַמַּיִם הַיַּרְדִּים מִלְּמַעְלָה קָמוּ גַד-אֶחָד, הַרְחֹק מְאֹד בָּאֵדָם [מְאֹדָם] הָעִיר אֲשֶׁר מֵצַד צָרְתָן, וְהַיַּרְדִּים עַל יָם הָעַרְבָה יַם-הַמֶּלַח, תַּפְּנוּ נְכַרְתּוּ; וְהָיָס עָבְרוּ, נְגַד יְרִיחוֹ (יהושע ג 15-16)

וְאֲמַרְתֶּם לָהֶם, אֲשֶׁר נְכַרְתּוּ מֵימֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית-ה' - - בְּעָבְרוֹ בַיַּרְדֵּן, נְכַרְתּוּ מֵי הַיַּרְדֵּן; וְהָיוּ הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכָּרוֹן, לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל - - עַד-עוֹלָם: (יהושע ד 7)

בבואנו לשער את אזור המעבר יש לשים לב למספר תופעות המתרחשות בנחל:

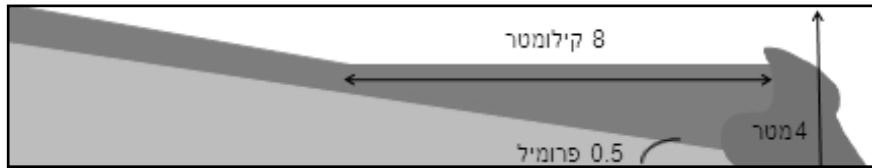
התופעה הראשונה היא אופי הזרימה בנחל מתפתל. כאשר יש עיקול סמוך לגדה הקעורה, מהירות הזרימה גדולה ביותר וגורמת לארוזיה והעמקתה של בריכה. בין עיקול לעיקול המהירות קטנה. שם מושקע חומר והמקום קל יותר למעבר (ראו איור 50).

"נשאו נהרות קולם": סוגיות בהידרולוגיה תלמודית

איור 50: השתנות חתך הרוחב של נחל מפותל
 החתכים A ו-D הם המקומות שבהם תימצא המעברת (Mount, 1995)

התופעה השנייה היא התמוטטויות היוצרות חסימה באפיק הנחל. לדוגמה: בשיפוע אפיק של 0.5 פרומיל, התמוטטות של גדה שתיצור חסימה (סכר) בגובה של ארבעה מטרים על האפיק, תגרום להיווצרות אגם באורך של שמונה קילומטרים במעלה הנחל (איור 51).

איור 51: הדגמה לחסימה של ארבעה מטרים הגורמת להיערמות מים
 עד לשמונה קילומטרים במעלה (עיבוד: מיכה קליין)

החסימה הממושכת ביותר שמוזכרת בהיסטוריה נמשכה יותר מ-48 שעות ופחות מ-72 שעות. מתוך כך אפשר לשער כיצד עברו בני ישראל את הירדן. הם חצו את הירדן בזמן שבו פסקה הזרימה עקב גלישה, ומקום החצייה היה אחת ממעברות הירדן שבה התשתית איננה בוצית ומאפשרת מעבר. מעבר זה היה בחלקו הדרומי של הירדן התחתון מול יריחו בסמוך לגלגל (ייתכן קרוב למקום כניסתו של ואדי קלט השיטפוני אל הירדן). המקום שבו התרחשה הגלישה שהביאה להפסקת הזרימה היה צפוני יותר באזור אדם העיר (דמיא כיום), שם השיפוע של הירדן מתון ביותר.

על אופי הזרימה האיטי של הירדן הדרומי נלמד גם מהסיפור התלמודי על פגישתם של רבי יוחנן וריש לקיש (בבא מציעא פד). המפגש היה במקום שבו הזרימה עמוקה ואיטית, ולכן רבי יוחנן היה יכול לטבול, וריש לקיש היה יכול לקפוץ לנהר. עתה נשים לב לעוד תופעות בשולי סיפור כריתת מי הירדן.

חלוקי נהר הירדן וכתובת התורה על האבנים

משה מצווה את יהושע: "וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֵת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיִּטֵּב" (דברים כו 8), ויהושע ממלא את ציווי של משה: "וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לְפָנָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (יהושע ח 32).

יהושע נצטווה לכתוב את דברי התורה על האבנים שלא עובדו בברזל. חלוקי נחל הם גושי סלע שעברו את "השיוף" של הטבע, ולכן פניהם חלקים ואפשר לכתוב עליהם. גם כיום יש יוצרים המנצלים את החלוק לציור (ראו איור 52). מקורם של חלוקי אבן בקטע זה של הירדן יכול להיות מהזרימה השיטפונית של ואדי קלט. בתלמוד נקראים חלוקי הנהר במשויפים בשם אבנים מפולמות.

"אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהם יוצאים מים" (חגיגה יב, א).
"ועביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטעות" (זבחים נד, א).

איור 52: חלוקי אבן מצוירים
(באדיבות האומנית שולה יוסלביץ, אמירים)

הירדן כיום

כיום עקב ניצול מרבי של מי הירדן במעלה האגן, הן בידי ישראל (המוביל הארצי והשקיה באגן ההיקוות), הן בידי ממלכת ירדן (תעלת הע'ור וקבלת מים מישראל), והן בידי הסורים (בבניית סכרי אגירה על יובלי הירמוך), ירדה ספיקת הירדן השנתית מ-1250 מיליון מ"ק/שנה לזרימה של 5%-10% מהספיקה המקורית. איכות המים הזורמת איור 54 כיום בירדן היא גרועה מאוד, שכן המים הזורמים הם מי ביוב ומי המעיינות

"נשאו נהרות קולם": סוגיות בהידרולוגיה תלמודית

המלוחים המוטים ישירות לירדן, וכן מים מושבים מחקלאות. את התוצאה העיקרית כולם מכירים בירידת מפלס ים המלח ממפלס של 392 מ' מתחת לפני הים מלפני כ-80 שנה למפלס של 430 מתחת לפני הים בשנת 2016, סך הכול ירידה של 38 מטר. ירידה זו ממשיכה כיום בקצב של למעלה ממטר/שנה.

מקורות

- בלינקוב (2006). **גמלים חוצים את הירדן, צמח (ביתמונה. אלבום משפחת בלינקוב)** [תמונה].
אוחזר מתוך http://digitool.haifa.ac.il/R/?func=dbin-jump-full&object_id=139659&local_base=GEN01
masot (2014, 22 בפברואר). מכאן הכל התחיל [הודעה בבלוג]. אוחזר מתוך <https://binyamintravels.wordpress.com/2014/02/22/מכאן-הכל-התחיל/>
Mount, J. F. (1995). *California rivers and streams: The conflict between fluvial process and land use*. Berkeley: University of California Press.